

Київська Академія 21 (2024): 266–295.
doi 10.18523/1995-025X.2024.21.266-295
<http://ka.ukma.edu.ua>

*Лариса Довга
Оксана Суховій*

Проповідь митрополита Варлаама Ясинського «На Воскресіння Христове та Благовіщення Діви Матері»

Проповіді митрополита Київського, Галицького і всієї Руси, талановитого оратора й мислителя XVII ст. Варлаама Ясинського досі не знайомі широкій аудиторії, оскільки вони збереглися в єдиному рукописному примірнику. У цій статті пропонується для ознайомлення уперше метаграфований¹ та описаний текст казання «На Воскресіння Христове та Благовіщення Діви Матері», цікавий як за змістом, так і з погляду ораторської майстерности та філософських поглядів автора. У проповіді міститься інформація, яка дозволяє датувати укладання збірки, адже досі її хронологію визначали лише приблизно. Окреслено мовні особливості проповіді, зокрема вказано на тенденції до фіксації на письмі українських мовних рис – попри панівну церковнослов'янську книжну традицію, яскраво оприявлену в публікованому казанні. Описано особливості передачі звуків живого мовлення, окремі граматичні явища, стилістичні засоби.

Ключові слова: Варлаам Ясинський, ранньомодерна українська культура, Києво-Могилянська академія, українська філософія, староукраїнська мова, проповідь, рукопис, орфографія.

---

¹ Метаграфування та зв'язку тексту проповіді Варлаама Ясинського «На Воскресіння Христове та Благовіщення Діви Матері» виконала Оксана Суховій у рамках навчально-дослідної програми УКУ «Київське християнство та унійна традиція».

Проповідь² митрополита Київського, Галицького і всієї Руси Варлаама Ясинського³ (1627–1707), запропоновану в публікації, взято з рукописної збірки, що зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського за шифром ДА 226Л (арк. 40–46 зв.). Встановлення авторства цього рукопису та загальний опис пам'ятки здійснили свого часу Микола Петров⁴ та Олександр Лебедев⁵, зокрема власне Петров атрибутував збірку Варлаамові Ясинському. Проповідь «На Вокресіння Христове та Благовіщення Діви Матері» досі не тільки не публікувалась, але й не була введена до наукового обігу, а тим часом ознайомлення з нею показує важливість її вивчення відразу в кількох аспектах. Цю проповідь, як і решту текстів рукопису, не датовано, однак час її виголошення можна встановити з великим відсотком вірогідності, адже Великдень і Благовіщення за життя Ясинського збігалися тільки двічі – 1695 та 1706 року. У 1706 р. митрополит уже був людиною доволі похилого віку (він помер у 1707 р.), тож постає питання, чи міг він ще писати та виголошувати проповіді? До того ж, текст проповіді наведено майже на початку, а не наприкінці рукописного кодексу. Це схиляє до датування її березнем 1695 р.

На жаль, не лише проповідницька спадщина Варлаама Ясинського, але і його біографія та багаторічна діяльність на користь

---

² У цитатах тексту проповіді, наведених у цій статті, в круглих дужках подаються сторінки за рукописною пам'яткою.

³ Варлаам Ясинський (1627–1707), митрополит Київський, Галицький і всієї Руси (1690–1707), професор, ректор, згодом протектор Києво-Могилянської академії, штатний проповідник Києво-Печерської лаври (1673–1680) та її архимандрит (1684–1690). Вірогідно, спершу він навчався в Києво-Могилянському колегіумі (у Лазаря Барановича), а згодом продовжив навчання за кордоном. В енциклопедичних біографіях Ясинського вказується, що він отримав ступінь доктора філософії у Краківському університеті; втім, документів, які б це підтверджували, поки що не віднайдено. Повернувшись до Києва, він присвятив себе розбудові Київської православної митрополії та відновленню і розвитку Києво-Могилянської академії, намагаючись осучаснити навчальні програми та залучити до викладання найкращі кадри.

⁴ Николай Петров, «Новооткрытый Киевский проповедник второй половины XVII века,» *Труды Киевской духовной академии* 5 (1892): 93–126.

⁵ Александр Лебедев, *Рукописи церковно-археологического музея Императорской Киевской Духовной Академии* (Саратов: Электротипография «Волга», 1916), 1: 86–89.

розвитку Києво-Могилянської академії, зміцнення Київської православної митрополії та формування в Києві (і ширше – на теренах Гетьманату) спільноти інтелектуалів, досі мало відомі дослідникам. Тимчасом Ясинський був не тільки одним із найцікавіших українських мислителів XVII ст., а й чи не єдиним після Петра Могили київським митрополитом, чиє шляхетне походження, фінансова спроможність, добра освіта, особистий авторитет і зв'язки дозволяли реалізовувати масштабні церковні та освітні проекти. Часто згадують «духовних дітей та онуків» Петра Могили, але забувають, що практично всі видатні представники «київської вчености» кінця XVII – початку XVIII ст. були учнями або «вихованцями» Варлаама Ясинського. Про ефективність його праці опосередковано свідчить велика кількість панегіриків та схвальних відгуків на адресу київського митрополита з боку його сучасників як старшого покоління (наприклад, Лазаря Барановича), так і учнів (зокрема, Стефана Яворського, Йоасафа Кроковського, Іоана Величковського та інших). Панегірики та присвяти, адресовані Ясинському, заслуговують на окрему розвідку, а тут згадаємо лише декілька найвідоміших: Лазар Баранович, видаючи в друкарні Києво-Печерської лаври свою збірку поезій «Lutnia Apollinowa», називає в передмові Варлаама Ясинського «нашим руським Аполлоном» та просить, аби той «побесідував із Аполлоном польським» (тобто перечитав рукопис і подав свої зауваження)⁶; Стефан Яворський оприлюднив аж три панегірики Варлааму Ясинському⁷, а Іоан Величковський присвятив йому збірку поезій «Млеко».

Як щойно мовилося, праць, присвячених Варлааму Ясинському, напозір мало: це кілька статей та принагідних згадок у монографіях із загальним оглядом української історії та культури⁸.

---

⁶ [Лазар Баранович], *Письма преосвященного Лазаря Барановича с примечаниями. 2-е издание* (Чернигов: Типография Ильинского монастыря, 1865), 76.

⁷ Панегірики, присвячені Варлааму Ясинському, що їх було написано Стефаном Яворським, докладно проаналізував професор Якуб Недзведзь, який підготував їх до видання в рамках міжнародного дослідницького проекту, підтриманого Польським Національним Науковим Центром (NCN), Opus 13 UMO-2017/25/V/HS2/00932. Публікація очікується 2025 р.

⁸ Ось вибрана бібліографія праць, у яких ідеться про життя і творчість Варлаама Ясинського: Giovanna Brogi Berkoff, «Lomiletica di Varlaam Jasynskij fra retorica e teologia. Alcuni esempi inediti,» *Russica romana* 8 (2001): 19–25;

Зенон Когут, «Питання російсько-української єдності та української окремішності в українській думці і культурі ранньомодерного часу,» в його ж, Коріння ідентичності. *Студії з ранньомодерної та модерної історії України* (Київ: Критика, 2004), 133–166; Ryszard Łuźny, *Pisarze kręgu Akademii Kijowsko-Mohylańskiej a literatura polska. Z dziejów związków kulturalnych polsko-wschodniosłowiańskich w XVII–XVIII wieku* (Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 1966), 11; Володимир Перетц, «Матеріали до історії української літературної мови. Зі збірника П. Ф. Сімсона № 2, XVI ст.,» *Записки НТШ* 67/5 (1905): 1–32; Владимир Перетц, *Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVI–XVIII веков* (Москва–Ленинград: Издательство Академии наук СССР, 1962); Николай Петров, «Новооткрытый киевский проповедник второй половины XVII века,» *Труды Киевской духовной академии* 5 (1892): 93–126; Микола Симчич, *Philosophia Rationalis у Києво-Могилянській академії: компаративний аналіз могилянських курсів логіки кінця XVII – першої половини XVIII ст.* (Вінниця: О. Власюк, 2009); Оксана Суховій, «Роль митрополита Варлаама Ясинського в історії і культурі України,» *Людина. Культура. Духовність* 2 (1996): 33–39; її ж, «Темпоральна фразеологія у казаннях Варлаама Ясинського (семантика і джерела живлення),» в *Українська мова і література в Київському університеті* (Київ: ВЦ «Просвіта», 1999), 108–113; її ж, «Особливості стилістичного використання фразеологізмів у збірнику кінця XVII ст. Варлаама Ясинського,» *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика: Збірник наукових праць* 1 (2000): 101–106; її ж, «Урочисто-святочні казання митрополита Варлаама Ясинського,» в *Chreścijańskie święta i święci w życiu duchowym Ukraińców na przełomie tysiącleci. Biblioteka Fundacji św. Włodzimierza* (Kraków: Szwajpolt Fiol, 2001), 6: 533–553; її ж, «Людина як суспільна істота у фразеології проповідницького жанру (на матеріалі рукописних казань кінця XVII ст. Варлаама Ясинського),» в *Sborník příspěvků 1. Olomoucké symposium ukrajinistů «Ukrajnista na prahu nového století a tisíciletí: problémy jazyka, literatury a kultury»* (Olomouc: Vydala Univerzita Palackého v Olomouci, 2001), 66–73; її ж, «Фразеологія культово-релігійної сфери (на матеріалі казань Варлаама Ясинського),» *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика: Збірник наукових праць* 2 (2001): 71–78; її ж, «Фразеологія ораторсько-проповідницької прози Варлаама Ясинського.» (Дисертація... канд. філол. наук, КНУ ім. Тараса Шевченка, 2002); її ж, «Оним как компонент фразеологических единиц в проповедях 17 века Варлаама Ясинского,» в *Имята и фразеологизата. Имена и фразеология* (Скопје, 2018), 265–270; її ж, «Рукописне казання Варлаама Ясинського про відпущення гріхів,» *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки* 51 (2020): 122–131; її ж, «Графіко-орфографічні особливості рукописної збірки казань Варлаама Ясинського,» *Ucrainica IX: současná ukrajinistika: problémy jazyka, literatury a kultury: sborník příspěvků 1* (2020): 121–125; Зоя Хижняк, «Ясинський, чернече ім'я Варлаам,» в *Києво-Могилянська академія в іменах XVII–XVIII ст.: енциклопедичне видання* (Київ: ВД «КМ Академія», 2001), 617–619.

Щоправда, нині є надія на покращення ситуації: до вивчення постаті Ясинського звернулися молоді історики, зокрема Дмитро Опанасенко, чие дослідження (ще не опубліковане, але оприлюднене в публічному обговоренні) виглядає достатньо переконливим⁹.

Детально аналізувати специфіку риторичного мовлення Варлаама Ясинського, мабуть, нині передчасно: для узагальнюючих висновків мало трьох опублікованих та кількох щойно метаграфованих проповідей з-поміж понад півсотні вміщених до рукописної збірки. Спираючись на проповідь, яка публікується, можна сказати, що Ясинський звертається як до традиції «позитивно-контроверсійної» теології, котру викладали в Краківському університеті¹⁰, так і до барокового концептизму, але при тому, схоже, не уникає риторичних прийомів, засвоєних у Києво-Могилянському колегіумі з лекцій Лазаря Барановича (риторика), а може, і Теодосія Василевича-Баєвського (поетика)¹¹.

Комунікативна модель, застосована Варлаамом Ясинським у проповіді «На Воскресіння Христове та Благовіщення Діви Матері», доволі стримана: він усього кілька разів звертається до «благочестивих слухачів», аби заохотити їх до слухання, але радше

---

⁹ Йдеться про курсову роботу «Діяльність Варлаама Ясинського у 1673–1690 рр.», яку Дмитро Опанасенко захистив на кафедрі історії Національного університету «Києво-Могилянська академія» у 2024 р. (науковий керівник – професор Максим Яременко).

¹⁰ Див., наприклад: Bronisław Natoński SJ, *Humanizm Jezuitski i teologia politywno-kontrowersyjna od XVI do XVIII wieku. Nauczanie i pismienictwo* (Kraków, W-wo WAM, 2003).

¹¹ На жаль, поки що ми не можемо з певністю сказати, які саме настанови давав своїм слухачам Лазар Баранович. Його власні проповіді, написані та опубліковані церковнослов'янською мовою, хоч і сповнені бароковими мовними візерунками, не передбачають звернення до слухача. Досі не зрозуміло, чи взагалі їх у такому вигляді виголошували, чи це був текст винятково для читання. Натомість ані курс поетики Теодосія Василевича-Баєвського, ані курс риторики Лазаря Барановича, які могли би пролити світло на те, як викладали ці предмети в Могилянському колегіумі середини XVII ст., ще не опрацьовані, хоча обидва в студентському записі збереглися. Вони поєднані в одному зшитку, який зберігається в колекції Іркутської бібліотеки, оцифрований та є у відкритому доступі. Зараз дослідженням цього рукопису та перекладом окремих його фрагментів займається д-р Роман Кисельов у рамках дослідницької програми, яку фінансує проєкт УКультура.

не спонукаючи розмірковувати, а навпаки – намагаючись здивувати несподіваними концептами та порівняннями і розтлумачуючи неочевидні метафори. Мабуть, найбільш несподіваним є образ Христа, який наступного дня після Воскресіння «повертається» в лоно матері – Діви Марії, і знаходить там собі престол та спочинок («*Приступѣм смѣле шукаймо Его не во гробѣ зъ Марією, Воста нѣстѣ зде, но во чревь Маріинѣ, зде по трудахъ своихъ крестныхъ,*») *яко вѣ власномъ покойю,*») *ωпочиваетѣ. Се покой мой во вѣкъ вѣка зде вселюста яко изволихъ и.» (43 зв.)). Проповідник описує процес «вічного» Воскресіння Христа не як такий, що його просто згадують/актуалізують під час святкування Великодня, а як такий, що відбувається фізично знову й знову. І так само, знову й знову, відбувається Його воплощення в день Благовіщення: Ісус щороку повертається в лоно Матері, помирає на хресті й воскресає, «ще не народившись», а народжується уже після Воскресіння. У цьому і є головний парадокс, який, коли його трактувати не тільки «літерально», а й «морально», дає людині шанс повернутися до благочестивого життя і спасіння:*

Мѣемъ вѣ денѣ ннѣшній двоѣякую знаменитую тайну и воскресеніе и блѣговѣщеніе,») *албо воплощеніе Сѣна Бжѣіа, Если прето вчера кто несовершенно всталъ зъ Сыномъ Бжѣимъ отъ гроба грѣха и смерти: теперъ вѣ денѣ радостного блѣговѣщеніа,*») *албо зачатіа Сѣна Бжѣіа,*») *радостный денѣ сѣсеніа своего зачати можетѣ* (45 зв.).

Проповідь побудовано на засадах нанизування все нових і нових концептів, пов'язаних із темою рідкісного поєднання двох великих празників – Воскресіння Христового, яке відбулося напередодні, та Благовіщення, яке того року випало на день Світлого Понеділка. Текст казання густо наповнено цитуванням Святого Письма (як Старого, так і Нового Завіту), а також зверненнями до авторитетних християнських авторів (як східних, так і західних). У проповіді немає суто дидактичної настанови, притаманної, наприклад, гоміліям Антонія Радивиловського чи Йоаникія Галятовського: тут Ясинський ближчий до свого учителя Лазаря Барановича, аніж до проповідників молодшої генерації (втім, не всі проповіді Ясинського є такими). Хоч тема гріховності та «звільнення від гріха» тут імпліцитно присутня, вона не виступає основною, а швидше покликана слугувати однією з граней головного парадоксу, сенс якого наголошено в проповіді: воскрес – і знову

воплотився, пішов «на мить» до Бога Отця – і знову повернувся до Матері, здолав смерть і пекло – і повернувся у лоно Діви Марії, аби спочити. Діва Марія не просто вільна від гріха (від нього її звільнив сам Христос): Мати Божа - це і місяць, що відбиває світло Його сонця, і прихисток, де Він може спочити, і «гріб», з якого Він може вийти, не порушивши жодної печаті, Вона водночас і причина, і засіб, і результат Його діяння. Показово, що в проповіді немає згадки про Непорочне зачаття Діви Марії – концепту, який був дуже популярним серед богословів православної Київської митрополії.

Трохи несподіваними в цій проповіді видаються відсилки до філософської традиції, які, втім, мають небагато спільного з філософським ученням, як-от:

Наука филозофската ест^с, же может^с тотъ же единъ члвкъ, не силою и способом члвскимъ, але чрез моцъ силу и чудо бозкое [чрез раздѣленіе и раздвоеніе себе самага] единого того ж часу, и тутъ^с, > наприклад^с, > в^с цркве нашой, и у гроба Гспдна в^с Иерслимѣ притомным быти: Чудо сіе самъ Снъ Бжій [...] на себѣ выполняючи,^с > в^с ден^с ннѣшній и воскресеніе^с, > и зачатіе свое в^с едио совокупляет^с, > такъ бѣ и тут з нами на Земли и на нбси з^с Отцемъ своим нераздѣл^сно пребываючи (41).

Важко сказати, навіщо проповідник звертається тут до аргументів «від філософії»: чи для того, аби переконати слухачів у слушності викладання філософії в Києво-Могилянській академії і в тому, що це вчення не суперечить богословським істинам (чи й справді наприкінці XVII ст. в цьому ще належало кого переконувати?), чи тому, що апеляція до філософії як до «справжнього» знання уже стала в українському інтелектуальному дискурсі (у т.ч. у проповідництві) своєрідним правилом доброго тону, без якого не мислився якісний текст, особливо ж тоді, коли виникала потреба пояснити, як узгоджується «чудо» з повсякденними життєвими практиками.

Ще один характерний мотив, який пронизує проповідь, – це прагнення довести, що Христос є і правдивим Богом, і справжньою людиною, що Він діє самостійно (лише Бог володіє абсолютною свободою вчинків), згідно з власною волею, і має власну сферу відповідальності, адже Він сам, за власним бажанням (хоч і за допомоги Духа Святого) воплотився, народився від Марії і помер на хресті, тобто корився Отцю не тому, що мусив, а тому, що хотів, і воскрес та вознісся до Отця й знову повернувся у лоно Матері.

Поки що не вдалося знайти західного відповідника, звідки Варлаам Ясинський міг запозичити фабулу проповіді «На Воскресіння Христове та Благовіщення Діви Матері»: це завдання додаткових пошуків у майбутньому. Врешті, цілком можливо, що йшлося про його власний концепт. Утім, точний відповідник є в українському проповідництві – у казанні Стефана Яворського на той-таки день Благовіщення, що збігається зі Світлим Понеділком: цю проповідь Яворський мав би виголосити 25 березня 1695 р. в Софійському соборі у присутності митрополита¹² (на той час Варлаама Ясинського). Це насуває багато питань, на які покищо немає відповіді. Схоже, обидві проповіді було написано одночасно й виголошено (якщо виголошено?) в один і той самий день, можливо, навіть у тому самому храмі (якщо, наприклад, у Софії на великі празники служили дві літургії на різних престолах). Як постали два майже ідентичні тексти? Хто «придумав» фабулу проповіді? Як і навіщо Ясинський та Яворський узгодили її між собою? Де ще, окрім Софії, міг правити літургію та проголошувати проповідь Ясинський (якщо припустити, що в Софії правили одну літургію, а проповідував у той день саме Стефан Яворський)? До щойно озвучених додається іще низка питань, які оприявнилися завдяки віднайденню в рукописних збірках двох проповідей «На Воскресіння Христове та Благовіщення...», а саме: як комунікували між собою київські ерархи різних поколінь, як вони писали тексти проповідей та чи обговорювали й узгоджували між собою фабули, хто при цьому міг бути ініціатором? Врешті, як відбувалися святкові богослуження у храмах Київської митрополії XVII ст.? На ці питання нині немає відповіді не лише тому, що матеріалів для їх вивчення мало, а й тому, що дослідники їх перед собою досі не ставили. Адже українське ранньомодерне проповідництво, особливо його рукописна спадщина, все ще залишається майже не опублікованим, отож не впровадженим до наукового обігу. Сподіваємось, що публікація як цієї проповіді Варлаама Ясинського, так і суголосної проповіді Стефана Яворського спонукатиме науковців до пошуку відповідей на поставлені питання.

¹² Проповідь рукописна, метаграфована та підготовлена до публікації Тетяною Кузик і Максимом Яременком у межах міжнародного дослідницького проєкту, підтриманого Національним науковим центром Республіки Польща (NCN), Opus 13 UMO-2017/25/B/HS2/00932. Публікація очікується 2025 р.

***

Мова казань Варлаама Ясинського, як і решти проповідників XVII ст.¹³, відзначається «гібридністю»: в одних проповідях, і навіть в окремих їх частинах, бачимо тяжіння до церковнослов'янської традиції згідно з тогочасними граматиками, в доборі лексики тощо, натомість у других церковнослов'янські елементи майже відсутні, й цілком виразно проступають живомовні риси у фонетиці та граматиці; українські слова сусідять із притаманними доби запозиченнями з польської мови; казання носять прикмети типової барокової проповіді¹⁴.

Принципи метаграфування тексту викладено в інших статтях¹⁵, а тут окреслимо лише мовні риси, характерні для проповіді, що публікується (в інших гоміліях Ясинського можна завважити

¹³ Пор.: Іоаникій Галятовський, *Ключ розуміння*, підгот. до вид. І. П. Чепіга; відп. ред. В. В. Німчук (Київ: Видавництво «Наукова думка», 1985); Антоній Радивилівський, *Барокові проповіді XVII століття*, підгот. наук. дослідження, тексту, покажчиків Оксана Ніка, Юлія Олешко (Київ: Видавництво «Освіта України», 2019).

¹⁴ Оксана Зелінська, *Українська барокова проповідь: мовний світ і культурні витоки* (Київ: Видавництво «Видавничий дім Дмитра Бураго», 2013).

¹⁵ Див., зокрема: Лариса Довга, Оксана Суховій, «“Три дні й три ночі від того дня минуло” – проповідь Варлаама Ясинського на Воскресіння Христове,» *Sententiae* 45 (1) (2025) (в друці). У публікації збережено всі глоси, титла та авторські правки, включно із закресленнями та підкресленнями. Цитати в рукописі зі Святого Письма, філософських творів тощо виділено підкресленням; непослідовно підкреслено розділові знаки після тексту; на полях навпроти відповідних рядків зазначено джерело (кирилицею або латиницею), однак звірка з першоджерелами засвідчила неточності в зазначенні глав чи зачинів). Іноді покликання чи глоси виявляються обрізаними – вірогідно, сторінки рукопису рівняли. Максимально збережено авторську пунктуацію, водночас у ламаних дужках подано необхідні для логічного синтагматичного членування тексту розділові знаки, напр.: <,>; нарядкові літери внесено в рядок курсивом; оскільки текст належить до пам'яток одноєрового характеру, то ь і ь подано відповідно до особливостей української фонетико-фонологічної системи, яка на час написання проповідей Варлаама Ясинського уже склалася; збережено літери грецького алфавіту; літеру Ѹ передано через у, на позначення [e] та [йе] відповідно до написання в рукописі вжито літеру е. Велику літеру вжито на початку речення та у власних назвах відповідно до сучасного правопису, а також у тих випадках, коли авторська велика літера вказує на особливий акцент на певному понятті, тобто поняття виступає концептом.

й істотні відмінності, але це завдання окремого дослідження). Видається важливим виокремити фіксацію на письмі українських мовних ознак – попри панівну церковнослов'янську книжну традицію, яскраво виражену саме в опублікованому тут казанні.

Українські живомовні лексичні, фонетичні та граматичні риси (афікси, словотвірні моделі) засвідчено такими слововжитками:

слухачу, мѣла, мовачи, жидове, порушивши (40), *щоденною, мовмо* (40 зв.), *знову, наприклад, розв'язуєт, притомным* (41), *прикро, хтѣла* (42 зв.), *страчу, здаються, знайшла, у Панны* (43 зв.), *бавитѣя, Новомѣстачи, излѣтѣвши, працюютоє* (44), *радощами, гадка, стосоватиста* (45), *сенсь лѣтералный* (45 зв.), *звыкль, проквитнулъ* (46 зв.) тощо.

Окремі з цих рис варто розглянути докладніше. Літеру **Ѣ** ужито послідовно для традиційної передачі етимологічного ***ѣ**, якому відповідає український звук [i]: *крѣпок, совѣтникъ; бѣсѣдуєт, хтѣль* (40). Водночас у словах *умѣраєт* (41), *собѣраєшь, істѣкающую* (46) літеру **Ѣ** ужито незакономірно, і це свідчить, що **Ѣ** ужито винятково для передачі звука [i]. Натомість у словах *узриши* (40) < *зѣрѣти* [ЕСУМ 2, 280]¹⁶, *проквитнулъ* (46 зв.) завважено написання літери **и**, що засвідчує вимову **Ѣ** як [i]. В окремих словах зафіксовано написання нового **Ѣ**: *стѣмнадцатой* < *седмь* (46 зв.), сполучник *нѣжъ* (40) [ЕСУМ 4, 97]. Живомовна риса злиття ***і** та ***у** в українській фонемі /и/, незважаючи на тенденцію до збереження традиційного написання відповідно до походження звуків (*силы, абы, быти* (40), *свѣтило, звѣзды* (41), *вырекль* (43 зв.) та ін.), виявляється у поплутанні графем **и(і)** та **ы**: *виросль* (46 зв.), *видати* (40), *розмаитими, вилучаючи* (40 зв.), *вѣки* (41), *взивала, вискочил* (42) тощо.

У тексті метаграфованого казання переважно зберігаються етимологічні ***о**, ***е** в закритому складі: *ножъ, камен* (40), *прѣмудрост* (41), *жидовската* (41 зв.), хоч в інших проповідях подеколи фіксується й живомовна риса переходу їх в [i]: *килка* (77), як варіант – в [и] (діалектна форма): *тылко* (73 зв.).

Традиційну початкову церковнослов'янську звукосполуку **ра** < ***ort** (коренева та у складі префікса) вжито поряд із живомовною

¹⁶ Тут і далі ЕСУМ – *Етимологічний словник української мови: У 7 т., редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін.* (Київ: Видавництво «Наукова думка», 1983–2012).

ро-, пор.: *розмаитими*, (40 зв.), *розвтазуєть*, *рождєнным* (41), *прировнанно* (44), *розумгют^с*, (41 зв.), *розумгнча* (42 зв.), *виросль* (46 зв.), і *равно*, (41 зв.), *разбойниковъ* (46 зв.). Відповідно, неповноголосі форми *стражію*, *властелинъ* (40), *в^с чревъ* (40), *владіючій*, *пред вгьки*, *главу* (41) та інші вжито паралельно з повноголосими: *приворочает^с*, *пороху* (41 зв.), *молодшій* (45) тощо.

Написання іменників із колишніми напруженими зредукowanими, після занепаду яких відбулося асимілятивне подовження попереднього приголосного в позиції після голосного (сер. роду на ***јѡ** в різних відмінкових формах та на ***ї** в **орудному відмінку однини**), фіксується по-різному: або переважно за традиційним правописом: *востаніи*, *Писаніа*, *знаменієм*, *видгнїєм* (40); або з відображенням звукових змін у живому мовленні: *без нарушеня* (40), *розумгнча* (42 зв.), *ргчю* (43 зв.), *от ула* (44), поздоровлене (46 зв.) та ін., причому давню флексію **е** в називному відмінку однини тут збережено.

Текст засвідчує українську фонетичну рису переходу [e] в [o] після шиплячих перед наступним твердим приголосним (а за аналогією й у решті позицій): *нашом*, *нашой* (41), *грядучого*, *приходачого* (42), *зашедшого* (43), *согрѣшившой*, *горгачост^с* (43 зв.), *пчоль*, *їдучого* (45); ці випадки сусідують із збереженням [e] з ***е** та ***ь**: *нашего* (41 зв.), *вчєра* (42), *омывишей*, (43 зв.), *пчєла* (44), що слід вважати даниною писемній традиції.

Автор розрізняє звуки [г] та [r], вживаючи для передачі [r] або диграф **кг**: *некгдаыс* (43 зв.), *кгдаы* (45), *срокгого* (45 зв.), або літеру **г**: *фггурованнаа* (43 зв.).

Проповідник активно, хоч і непослідовно, використовує форму **двоїни**: *обгъ нозгъ* (41 зв.); *порвалгъ рукама*, *в^с устннхъ* (45), а занепад двоїни відображено в заміні її формами множини: *двгъ натуры* (40), *з^с устъ* (45 зв.).

Український формотвірний тип присутній і в ступенюванні прикметників та прислівників: *найболшійи*, *найскоргъй* (42 зв.), *найбарзгъй* (43), *пренайдорожшюю*, *кргпчайшого над встгхъ* (45 зв.), *горшой и лютгъйшой над лва* (46).

У творенні всіх дієприслівників, за винятком прямих цитат зі Святого Письма, засвідчено українські словотвірні моделі або теперішнього часу: *переводгачи* (40), *мовгачи*, *не вилучаючи* (40 зв.), *виполнгачи*, *прєбываючи*, *будучи*, *хотгачи* (41), *оручи*, *сгючи* (41

зв.), або минулого часу: *тавивишиста, не порушивши, представши* (40), *излетѣвши* (44) тощо. Водночас дієприкметники теперішнього часу паритетно мають як українські суфікси *уч/-юч* або *-ач/-яч*: *отстоячи* (40), *владіючий* (41 зв.), *грядучого, жєлаючий* (42), так і суфікси старослов'янського походження: *будуцаго* (40), *імуцаго* (40 зв.). У рукописі присутні й давні форми активних дієприкметників минулого часу, які не збереглися в українській мові: *познавшата* (40), *прилучившихста, послужившей, рекшей* (40 зв.), *поставившого* (41 зв.), *исползнувши* (42).

У дієсловах минулого часу чоловічого роду (з походження – дієприкметниках у складі колишнього перфекта) послідовно збережено **-ль**: *могль, достигль, хтгль, удержаль* (40), хоч іноді Варлаам Ясинський вживає й сучасні українські форми, наприклад: *воскрєс* (40).

Слова прикметникового типу (жіночого і середнього роду та множини) традиційно вжито тільки в повній неусіченій формі: *бєзбожнии, подобную, противнии, бозкую, отстоячи, познавшата* (40), хоч в інших проповідях Ясинського можна натрапити й на сучасні форми на зразок *теперєшина* (80 зв.).

Показові в рукописі сполучники, більшість серед яких – уже не церковнослов'янськими, а виразно українські або типові для XVII ст. запозичення з польської мови:

а) **сурядні**: єднальні: *і* (40); розділові: *албо* (46); протиставні: *а* (43 зв.), *але* (40), *прето* (43 зв.), *но* (43);

б) **підрядні**: означальні: *котроє* (40 зв.), *же* (40 зв.); з'ясувальні: *абы* (40), *же* (40 зв.), *іжє* (45); обставинні (часу: *ажє, прежде даже* (40), *кды* (43 зв.); місця: *гдѣ* (42); мети: *абы, для того ж* (40), *абым* (42 зв.); причини: *бо, іако* (40 зв.), *такъ що* (41 зв.), *ібо* (43); *порівняльні*: *нѣжє* (40), *іако* (40 зв.), *іакъбы* (41), *нѣбы* (40 зв.), *аки* (42); умови: *если* (41); міри і ступеня: *же* (42)).

Українські риси засвідчують вказівна частка *ото* (42), реду-плікована частка *тото* (40; 45 зв.).

Окреслимо кілька стилістичних прийомів, до яких удається проповідник для посилення впливу на слухача. Саме слухача, а не читача – проповідь написано для виголошення перед мирянами: апеляцію до адресата підкреслено повторенням словосполучення *блгчтивый слухачу* (40; 41; 43 зв.; 45 зв.) та неодноразовим уживанням 1-ої особи множини наказового способу як заклик

до дії: *мовмо* (40 зв.), *не боймоста, приступѣм, шукаймо* (43 зв.), *читаймо* (44 зв.): у такий спосіб проповідник активізує увагу слухача та ніби закликає його в співавторі.

Варлаам Ясинський часто досягає бажаного стилістичного ефекту завдяки ампліфікації – поширенню вислову однотипними мовними одиницями: *будучи ветхим денѣми и состарѣлым лѣтами* (41); *Чудо сіє самѣ Снѣ Бжій, котрого сила єстѣ необименна, премудростѣ несказанна, бжѣство неописанно* (41). Для надання вислову додаткової експресії він в одному реченні «нанизує» цілі ряди антонімів¹⁷: *зѣ добрости злостѣ*, *зѣ здорова и силѣ зухвалую смѣлостѣ*, *зѣ долгого живота грѣховѣ множество, зѣ пенкности тѣла похотѣ тѣлесную, зѣ власти и богатствѣ гординю, зѣ самага милосердіа Бжѣого вѣ грѣхах трвалостѣ*, *зѣ цвѣтовѣ трутизну, зѣ меду горкую желчь, зѣ самой солодокости бозкой смертѣ вѣчную собѣраєм* (46).

Один із улюблених прийомів проповідника – порівняння, які здебільшого стосуються Сина Божого, наприклад: *Снѣ Бжій невидимо и невредимо*, *яко Слонце кришталѣ*, *гробный проникнулѣ каменѣ* (40 зв.); *входит ннѣ во утробу Матере своєа*, *хотѣчи вѣ ней родитиса, и нѣбы вторый финиѣ зѣ смертного пороуху своєго обновитиса* (41–41 зв.); *ннѣ знову*, *аки скорый еленѣ*, *желаючий мысленных водѣ и источниковѣ сієсеніа нашего, кѣ источнику запечатлѣнному Дѣи Маріи приходитѣ* (42). Порівняння в казанні часто набувають розлогої форми, реалізуючись як паралелізм, тобто «обростають» новими деталями (пор. порівняння утроби Діви Марії з гробом Христовим (44 зв.)).

Тут окреслено лише частину мовних прикмет пам'ятки, оскільки в кожному окремому казанні можна віднайти свої особливості, а вичерпну мовну характеристику проповідей Варлаама Ясинського уможливить тільки метаграфування та публікація усіх текстів збірки; це завдання на перспективу.

¹⁷ Явище антонімії як мовного засобу реалізації бароковості в гомілійних творах описала Оксана Зелінська: «Контрастні предмети, явища чи поняття сприймаються значно гостріше, виразніше, ніж неконтрастні»; «Семантично опозиційні лексеми дають змогу відобразити протилежні грані людського життя, існування добра і зла, необхідність кожній людині постійно робити вибір у житті» (Зелінська, *Українська барокова проповідь*, 251–262).

***

(40) На воскресеніє Хр[с]во, и блговѣщеніє Дѣи Матере.
Сохранивъ цѣла знаменіа Хрсте воскресъ еси ѿт гроба,
ключа Дѣица невредивый в' рождествѣ Твоем. Пѣсн' ѿ. Стих
ѿ. Канона Воскресенского.¹⁸

І в' ннѣшнем преславном зачатїи своем, и в' побѣдоносном тридневном востанїи чуденъ совѣтникъ, Бгъ крѣпок, Властелинъ, Княз' Міра, Сѡтць будущаго вѣка, єдинъ тотъ же Хс Снъ Бжїй яко вчера без нарушенїа печатїй гробных воскрес ѿт гроба. Такъ и в' ден' ннѣшний в' безсѣменноє двическое чрево без' нарушенїа дѣвства печати вомѣщається. блгчстивый слухачу.

Тото Бжїа премудрости крѣпости и силы: вложат' в' гробъ каменный Сна Бжїа без'божнїи жидове, знаменїем печатлѣют, стражію ѿт всѣх сторонъ окружают'. Ажъ Снъ Бжїй<,> ни єдиной не порушивши печати<,> неисповѣдимим бозким своим промыслом, гробный камен' проходит', в' єдином мгновенїи ѡка, *стаєт'* на нбси и на Земли, тутъ с' Клеѡпою ѿ страсти своей бесѣдует' в' дорозѣ, тутъ в' Іерслимѣ совокупленним єдинадєсати апслом представши дверми затворенными мовит<:> Мірѣ вамь.¹⁹ А и в' днѣ ннѣшний подобную тридневному своему востанїю показует' тайну. Кто бо ѿт вѣка могль поняти, абы Дѣа мѣла зачати Сна Бжїа, двѣ натуры барзо противнїи<:> бозкую и члвчскую, далгїй нѣжъ Нбо и Земля, Свѣтъ и Тма, Воздух и Море ѿт себе ѿтстоачїи<,> в' єдином чревѣ вомѣстити Бга и члвка вкупѣ видати свѣту: І для того ж Симеѡнъ праведный<,> переводячи книгу Ісаїи пррка<,> кгды сих словес достигль. Се Два во²⁰ чревѣ прїймет' и родит' Сна.²¹ Усумнѣвшиса<,> невозможно правѣ быти<,> абы Два<,> не познавшая мужа<,> родити мѣла Сна<,> прїим ножь<,> хтѣль загладити тїи слова, ажъ агль Гспднѣ<,> гавившиса єму<,> *удержалъ*²² // 40 зв. руку его<,> мовачи<:> не невѣруй написанным,

¹⁸ Канон на Воскрєсїннѣ Христове, Пїснѣ 6, Стих 2; цитування дослївне.

¹⁹ Йоан 20:19–21.

²⁰ Навпроти рядка на правому полї зазначено: гл 3.

²¹ Цит. з Ісаїя, 7:14. В Острозькій Бїблїї «во чревѣ зачнетъ...», а не «во чревѣ прїймет...».

²² У правому нижньому кутї аркуша чорним чорнилом позначено: 37, а трохи далї: 6.

і[х] же событіє сам узриши, не імаши бо видѣти смерти, > прежде даже не узриши імущаго родитиса²³ *от* чѣтыа Дѣи Хрѣста Гспдня. А іако Симеонъ праведный не хтѣль тим словам пррчским ѿ воплощеніа Сѣа Бжїа *от* Дѣи дла іхъ великой трудности увѣрити: Такъ и срѣца аплскаа > любо далеко барзѣи видѣніем самага Гсда на Земли²⁴, Сѣа Бжїа в члвчкой натурѣ, щоденною наукою Писанїа Сѣаго, розмаитими чудесы и знаменїи просвѣщеннаа не могли увѣрити о Его живоносном востанїи: Егда бо возвращеся *от* гроба жены възвѣстиша вса сіа единадесати и всѣмъ прочїимъ гавишася пред ними іако лжа глы ихъ и не вѣроваху имъ.²⁵ Мовит ч Писанїе Евглское. Але добрый доводъ тридневного востанїа Сѣа Бжїа *от* мертвых без ч нарушена гробных печатїй, нѣшная воплощенїа тайна: І знову нѣшней воплощенїа тайны без ч нарушена дѣвства печати > тридневное Сѣа Бжїа *от* гроба востанїе, ѿбоих бовѣм сихъ чудесъ єдинъ єст источникъ бжество в члвчствѣ, котрое іако вчера справило тоє, же Сѣа Бжїа невидимо и невреждимо > іако Слонце кришталъ > гробный проникнулъ каменъ: Такъ и в ден нѣшный тоє ж справуетъ, же невидимо и невреждимо в дѣвическую входит утробу: Мовмо ж ѿ сих ѿбоих удивителных тайнахъ > ѿ воплощенїи и воскресенїи Сѣа Бжїа в єдинъ сєй нарочитый ден прилучившихся, не вилучаючи єднакѣ *от* нѣшных брєнных похвалъ наших и преблгословенной Дѣи Марїи > іако ѿбоимъ сим тайнамъ вѣрно послужившей и рекшей аглу > посланнику Бжїю > Сє раба Гспдня.²⁶ //

(41) Если свѣтило дне Слонце нѣсное єдного того ж дна на горизонтѣ нашом и входитъ и заходитъ, іакъбы родитиса и умѣраетъ: Если єдина таа ж звѣзда пред всходом Слонца денницею, при заходѣ вечерницею называетсѣ, если и інаа свѣтила ноцнаа > Луна и звѣзды > в ночи сіають > в ден *от*

²³ Навпроти рядка на лівому полі зазначено: Никифор Книг: а ГЛ ВІ. Можливо, йдеться про працю св. Никифора (758–828), патріарха Константинопольського.

²⁴ Слова «на Землі» дописано на лівому полі

²⁵ На лівому полі дописано: Лук зач рві. Парафраз на: Лука 24:9–11 (зачало 112). В Острозькій Біблії цей фрагмент звучить так: «И възращеся от гроба възвѣстиша вся сіа єдиномунадесяте, и всѣм прочим. Бѣша же Магдалины Марїа, и Иоанна, и Марїа Іаковля, и прочая сними, яже гла[гола]ху къ ап[осто]ломъ сіа. И явишася предъ ними іако лжа г[лаго]ли ихъ и не вѣроваху имъ».

²⁶ Лука 1:38.

очесь наших сходѣт[†]: Що ж за дивь⟨,⟩ же на крузѣ сем земном Мысленное Слонце Хс̄ Сн̄ Бжій вчера ѿт гроба плотстѣ восіалъ, нн̄ знову под спудом двѣческого чрева крієтѣся, вчера преславно всталъ ѿт мертвых⟨,⟩ нн̄ знову зачинаєтѣся⟨,⟩ бл̄гч: слух: Наука філософская ест[†], же может[†] тотъ же единь члвкъ, не силою и способом члвчскимъ, але чрезъ моць силу и чудо бозкое²⁷ единого того ж часу, и тутъ⟨,⟩ наприклад⟨,⟩ в[†] цр̄кве нашей, и у гроба Гспдна в[†] Іерслимѣ притомнымъ быти: Чудо сіє самъ Сн̄ Бжій, котрого сила ест[†] неѡбименна, премудрост[†] несказанна, бжество неѡписанно на себѣ виполняючи⟨,⟩ в[†] ден[†] нн̄шній и воскресеніє⟨,⟩ и зачатіє свое в[†] единого совокупляет[†]⟨,⟩ такъ бы и тутъ з нами на Земли и на нбси з[†] Сѡтцемъ своимъ нераздѣлно перебуваючи²⁸: І дла того ж⟨,⟩ если некгдыє за рѣчь дивную почиталъ себѣ быти сіи слова Хр̄вы Никодим⟨,⟩ княз[†] и учителъ жидовскій. Аще кто не родитѣся свышше не может[†] видѣти цр̄ствіа Бжіа: и знову. Аще кто не родитѣся водою и дх̄ом не может[†] вніти в[†] цр̄ствіе Бжіе.²⁹ На що⟨,⟩ усумнѣвшисѣя⟨,⟩ ѡтповидѣлъ: Како может[†] члвкъ родитисѣя старъ сый. Еда может[†] второе вніти во утробу матерє своеѣя и родитисѣя.³⁰

Сіє удивленіє Никодимово розв'язуєт[†] в[†] ден[†] нн̄шній самъ Хс̄ Сн̄ Бжій, котрый⟨,⟩ будучи ветхим ден'ми и состарѣлымъ лѣтами, бо предъ вѣки ѿт Бга Сѡтца на нбси рожденнымъ, а в[†] ден[†] многоболѣзненныхъ своихъ страстій кровію и водою на крстѣ ѡбновленнымъ, входитъ нн̄ во утробу Матерє своеѣя⟨,⟩ хотѣчи в[†] ней родитисѣя, и нѣбы вторий финизь з[†] смертного³¹ // **41 зв.** пороку своего ѡбновитисѣя: А такъ що неблгодарная матер⟨,⟩

²⁷ Над рядком позначено: +; на лівому полі перпендикулярно до тексту дописано: + чрезъ раздѣленіє и раздвоєніє себе самага,

²⁸ Над рядком позначено: +; на правому полі перпендикулярно до тексту дописано: + ввесъ бѣ в[†] нижнихъ и вышнихъ никакоже ѡтступи неѡписанное слово.

²⁹ На правому полі зазначено: Іоанъ зач[†] й. Цит.: Іоанъ 3:3–5, Зачало 8.

³⁰ Іоанъ 3:3–5. Цитата відповідає тексту Острозької Біблії, але поділена на два фрагменти. Весь фрагмент має такий вигляд: «аще не кто родитѣся свыше, не можетъ видѣти Ц[а]рствіа Б[о]жіа. Г[лаго]ла к нему Никодимъ. како можетъ чл[ові]къ родитѣся старъ сын; еда мо[же]ть (второе вніти въ оутробу матерє своеѣя), и родитѣся; отвѣща І[су]с. аминь аминь гл[агол]ю тебѣ, аще (кто не) родитѣся водою и д[у]хом, не можетъ вніти в Ц[а]рствіе Б[о]жіе».

³¹ У правому нижньому куті аркуша чорним чорнилом позначено: 6.

Свѣтаго жидовскаго, отала была Сѣу Бжїю в ден Его страданїи, тоє истиннѣйшаѣ Матер Дѣа Марїа в ден нѣшнїи Ему приворочаєт, животь Его в смерт была премѣнила, нѣ Дѣа Матер смерт Его в живот премѣнаєт, плот Его на мѣлкїи и дробнїи части немилостивными розгами подерши, и остатнюю крове Его каплю на крѣст з пречистой Его плоти была источила, нѣ плот и кровь Его от плоти и крове своей дѣической дарует: Вѣнец црскїи и діадиму з главы Его снемши и самага о Землю была ударила, нѣ знову вѣнец знаменитый от плоти члвчской на главу и всего Его вкладаєт. Дщєрїа Сїонїа изыйдѣте и видѣте црїа Соломона в вѣнцы имѣ же вѣнча его мѣи в ден женитвы его, и в дн веселїа срдца его³², мовит облюбеница црковѣ бжественнаѣ: Що учителя стїи такѣ о преславном Его³³ востанїи, такѣ и о нѣшнемъ плотском Его зачатїи розумѣют.

А Іоанѣ стїи³⁴ видѣль негдѣс ~~Іоанѣ стїи бгословѣ~~³⁵ в отпращенїи единого а҃гла десную ногу на морѣ, а шуюю на земли поставившого. Сѣ то Бжїи, морем и землею равно владїючїи, котрый вчєра на земли з Марїєю при гробѣ бесѣдоваль: тепер на морѣ в Марїи обѣ нозѣ, бжєство и чєловѣчєство, поставлаєт.

Видѣль и прркѣ стїи Іезекїил удивителнїи хєрувимы, чєтири лица їмушїи, єдино лице члвчє, лице другое телчє, третєє лице лвово, и лице четвєртое орлєє: образъ то нѣшнего Мыслєнного нашего Хєрувима Сѣа Бжїа, котрый в днѣ страданїа своего мѣль лице телчє, пречистымъ лицємъ своимъ и всѣмъ тѣломъ, яко телецѣ послушливѣ, до смерти землю для спсєнїа нашего оручи, и добримъ сѣменємъ власною кровїю своею сѣючи: мѣт в ден востанїа своего лице лвово для знаменитой // (42) своей крѣпости и силы, аки лєвѣ, от колѣна Юдова побѣдившїи некрѣпкую смерти и ада силу: Днѣ нѣшнего носит лице члвчє чрєз прїатїє плоти члвчской, подобєнѣ во всємъ, кромѣ грѣха, сѣу члвчу. Будєт и высокопарнымъ орломъ при вознесєнїи своемъ, плот

³² На лївому полї зазначєно: пѣс пѣс гл: г. Пїснѣ Пїсєнѣ 3:10-11. Цитата дослївно вїдповїдає текстѣ Острозької Бїблїї

³³ Над закрєслєнимъ словомъ дописано: Сѣа Бжїа.

³⁴ Слова дописанї темнїшимъ чорнилємъ передъ рядкомъ.

³⁵ Над закрєслєнимъ текстомъ дописано: в отпращенїи.

нашу³⁶ наддер високо вознесши до превисочайшого престола Отца своего нбсного. И для того же премудрый Соломонъ ѿ немъ мовит³⁷: Трїє ми сут не возможны разумѣти Слѣда орла паряща по воздуху.³⁸ То естъ Сна Бжїа в денъ вознесенїа⟨,⟩ яко орла⟨,⟩ со плотию на нбса градучого.³⁹ Пути змѣа ползяща на камени: И нѣбы змѣа⟨,⟩ без слѣда изъ гробного камене Ха исползнувша. И стезя корабля плывуща по морю. и пути мужа во юности его.⁴⁰ И яко корабль безъ дороги самага Дха Прстаго легким диханїемъ до мысленного моря Дви Марїи безъ нарушенїа дѣвства печати, в днь ннѣшній, приходачого, и⁴¹ совершенный мужа разум в самой своей юности, в ннѣшнемъ плотскомъ зачатїи вкупѣ заразъ зъ преблгословенною дшєю своею прїимуючого.

Що⁴² же тепер можешъ ѿ немъ мовити⟨,⟩ ѿлюбенице нбснаа, котраа днь и ночь жениха твоего, по градѣ, торжищам и улицам Іерслимским прилѣжно шукаючи⟨,⟩ тощю звивала еси. Возмѣсти ми егоже возлюби дша моя гдѣ пасеши и гдѣ ѿпочиваеши в полуднѣ.⁴³ Даремнїи твои труды, неїзслѣдимїи сут путїе Его; ѿто недавно был на горѣ Голгофской, потомъ спустился в ровъ и долину смерти, вчѣра вискочил на холмъ нбсный⟨,⟩ ннѣ знову⟨,⟩ аки скорый еленъ, желаючи мысленныхъ водъ и источниковъ сїсенїа нашего, к источнику запечатлѣнному Дви Марїи приходитъ: Брата гласъ моего се тако прїїде скача на горы и прескача на холмы⁴⁴ подобенъ братъ мой сернѣ или младу еленѣ на горахъ Вефилскихъ.⁴⁵

³⁶ Слово дописано над рядком над закресленим: члвчкую.

³⁷ На правому полі зазначено: прит: гл: д. Приповістки Соломона 30:18–19.

³⁸ Цей та два наступні фрагменти взято з Приповістки Соломона 30:18–19. В Острозькій Біблії цей фрагмент звучить так: трїє (ми суть невозможни) разумѣти, и четвертаго (же) не свѣдѣ. слѣда орла паряща (по воздуху), и пути смїа (ползяща) по камени, и стезя корабля плывуща (по морю), и пути мужа въ юности (его).

³⁹ Темнішим чорнилом щ виправлено на ч.

⁴⁰ Завершення цитати з Приповістки Соломона 30:19.

⁴¹ Над словом дописано: +

⁴² На лівому полі зазначено: +

⁴³ Парафраз з Пісня Пісень 3:1–3.

⁴⁴ На правому полі зазначено: пѣс пѣс: гл: в. Цитата точно відповідає текстові Острозької Біблії: Пісня Пісень 2:9.

⁴⁵ У правому нижньому куті аркуша чорним чорнилом позначено: 38.

(42 зв.) Такъ ест[†] стислаа любовъ Сѣна Бжїїа и Дѣи Матере, же любо Еуглисти стѣи ѿ том не вспоминают[†]⟨,⟩ подлугъ многих⟨,⟩ еднакъ⟨,⟩ учителей розумѣна. Скоро по востанїи своем найпершей явилъса возлюбленной матере своей⟨,⟩ абы котраа при страданїи Его найболшии дшѣю и срдцем приняла болѣзни и страсти, таа ж найскорѣй ѿт Сѣна своего всяким веселїем и радостїю была обрадованна. А и в[†] ден[†] нѣшній⟨,⟩ заледво що вчера побываль у предвѣчного Готца своего на нѣси⟨,⟩ заразъ знову на Землю к[†] воз[†]любленной матере своей поворочает[†], великую к[†] ней являючи сыновскую свою любовь и милост[†].

Читаю у црїа и пррка Дѣда сіи слова. Удержаль еси руку десную мою⁴⁶, и со совѣтомъ твоим наставиль ма еси и со славою прїалъ ма еси но что ми ест[†] на нѣси и ѿт тебе что восхотѣхъ на Земли? Сѣнь то Бжїй нашим по члвчску способом до Готца своего нбсного мовит[†]: Готче мой⟨,⟩ то самаа істинна, же кгда смерт[†] горкаа в[†]ден[†] лютых моих страстїй на тѣло мое нашедши, хтѣла ма в[†] ровъ ада такъ низринуть, абым уже болшъ нѣкгда ѿтол не выходиль, Ты в[†] ден[†] таковых болѣзній моих⟨,⟩ услышавши гласа молитвенного возлюбленного Сѣна Твоего, даль еси мнѣ руку помощи, не даль еси преподобному Твоему видѣти істлѣнїа, удержаль еси руку мою⁴⁷, іако ѿтць албо матер дїта свое за руку ѿт паденїа удержует[†], ѿт всегдашней смерти. І со совѣтомъ твоим наставиль ма еси⁴⁸, іако был совѣтъ Твой предвѣчный мнѣ рожденну⁴⁹ [пригвожденну] быти и погребенну⟨,⟩ тако и ізволиль ма еси рожденна⁵⁰ [пригвожденна] и погребенна знову ѿтуду возставити, и со славою прїати вчера к[†] Тебѣ градучого. Но что ми ест[†] на нѣси⁵¹. Прикро ми тут на нѣси без[†] возлюбленной матере моеї⟨,⟩ скорбно и без[†] сыновъ члвчких: Ты⟨,⟩ Готче мой⟨,⟩ пребуди zde з[†] премногими // (43) з[†] премногими лики аглскими, азъ же іако члвкъ сего хошу, да ма

⁴⁶ На лівому полі навпроти рядка позначено: *ψλ*: *ов̃*. Цитата точно відповідає текстові Острозької Біблії: Псалми Давидові 72:23–24.

⁴⁷ Псалми Давидові 72:23.

⁴⁸ Псалми Давидові 72:24.

⁴⁹ Над закресленим словом темнішим чорнилом дописано: *пригвожденну*; обидва слова винесено на ліве поле навпроти рядка, друге з них підкреслено.

⁵⁰ Над закресленим словом темнішим чорнилом дописано: *пригвожденна*; слово додатково винесено на ліве поле навпроти рядка і підкреслено.

⁵¹ Псалми Давидові 72:25.

отпустиши на Землю со члѣвки⟨,⟩ а найбарзѣй з[†] возлюбленною матерію *моєю* перебувати, сіа бо непрестанно ко мнѣ взывает[†].⁵² Да лобзеши ма от лобзаніа усть твоих, іако блга сєсца твоя паче вина и воніа мира твоего паче всѣх аромать.⁵³ Кто даст[†] тѣ брате мой ссуша сєсца матерє моєа обрѣтох тѣ внѣ цѣлую и к[†] тому не унижат мене⁵⁴. На котрый любезный голос мушу добротне склонитис. Не противень СѸтць волѣ любимого сѣа своего, дает[†] такому слушному желанію сыновскому мѣсто, а в[†] томъ з[†]ступует[†] с[†] нѣсь на Землю вчера з[†] подземных странъ на нѣо вступившій Снѣ Бжій и не вомѣстимый нѣом и Землею в[†] двическое вомѣщает[†] сѣа чрево.⁵⁵ СѸ слушне⟨,⟩ Дѣво Мти⟨,⟩ можешь в[†] днѣ ннѣшній з[†] Соломоновой *облюбеницею*, отозватис, Черна єсм[†] азъ и добра дщери Іерслимскіа, не зрите мене⁵⁶ іако азъ єсм[†] учерменна іако призри ма слонце⁵⁷. Черна мѣ была при крстѣ *стѣпачи*, в[†] днѣ зашедшого от очію моею в[†] сѣн[†] смертную Сына и Свѣта моего, но ннѣ свѣтозарным его восходом знову єсм[†] добра и красна: Черна єсм[†] и тепер подлугъ виденіа позвѣрховного злых и болѣзненных ѡчес члѣвчских, іако видят[†] чрево мое ѡтагченно: но красна внутрь дѣовною добротою подлугъ вѣри добрѣ вѣрующих, іако от Дѣа Сѣа сѣме Слово Бжее во чревѣ моем зачинаю. Черну ма розумѣт[†] быти Іосифь⟨,⟩ обручникъ мой⟨,⟩ хотачи ма втай отпустити, и⟨,⟩ іако другую Агарь⟨,⟩ извѣргти из[†] дому своего, но от агла может[†] познати⟨,⟩ іако красна єсм[†], ібо мысленный свѣтъ Слонца правды Сѣа Бжіа и моего просвѣти ма: Не зрите мене іако азъ єсм[†] учерменна іако призри ма слонце, для того *ж* то Слонца внійшла под сію заслону малженства⟨,⟩ Бгъ хочет[†] укритисѣ пред людми под сєю заслоною: Слонце недавно⁵⁸ // 43 зв. в[†] гробѣ пребывало, ннѣ во чревѣ моем свѣтит[†], при нем іа уроды и ѡздобы моеї не страчу, страчу у дщерій вавилонских, у

⁵² Над словом позначено: +; на правому полі перпендикулярно до тексту дописано: + іаи ми брате зракъ твой и слышанъ сотвори гласъ твой, іако глас твой сладок и образъ твой красенъ.

⁵³ Пісня Пісень 1:2. Відповідає тексту Острозької Біблії.

⁵⁴ Пісня Пісень 8:12. Відповідає тексту Острозької Біблії.

⁵⁵ Слово дописано на лівому полі перед закресленим словом «утробу».

⁵⁶ Навпроти рядка на правому полі зазначено: гл а.

⁵⁷ Пісня Пісень 1:5–6. Відповідає тексту Острозької Біблії.

⁵⁸ У правому нижньому куті аркуша чорним чорнилом позначено: 39.

Аріа Несторія⁵⁹, а не у дщерій сіѡнскихъ, у сих есм^ѣ красна⟨,⟩ тако красны наметы Соломоновы, котрії любо сут ѡт кожи скотовъ мертвенныхъ красными еднакъ здаються. Такъ и ѡ⟨,⟩ любо есм^ѣ наддер погорженна и уничиженна⟨,⟩ и в^ѣ такомъ еднакъ смиреніи моемъ Бг̃ъ на високихъ живый на ма призирает⟨.⟩ Се есм^ѣ раба Гспдна и ѡт ннѣ блажат^ѣ ма вси роди⁶⁰. Сѡ доброе было смиреніе Маріи⁶¹, прежде согрѣшившой, потомъ при ногахъ Хр̃выхъ сѣдшей и слезами іхъ ѡмывшей, но лучшее Маріи Дѣи Матере нѣчимъ не согрѣшившей⟨,⟩ смирившей же са до зѣла⟨.⟩ Се раба Гспдна⁶².

Не бойся Маріамъ⁶³⟨,⟩ мовит^ѣ аг̃ль Гспднь к^ѣ Дѣи Маріи. Кто згубит^ѣ, той *правъ* боит^ѣ са, ты смиреніемъ своимъ знайшла блгдт^ѣ и ласку самаго Бга⟨,⟩ боатися прето тебѣ не треба, дѣло бозкое⟨,⟩ а не члвчское, кгда находишь того, котрого вса трепещут и боатся. Не боймося и мы⟨,⟩ блгчстивый слухачу⟨.⟩ Слонце лва премѣнуло⟨,⟩ Сн̃ъ Бж̃ій⟨,⟩ лютую тако левъ смерт^ѣ поправъши и свою и нашу⟨,⟩ стае^ѣ Господою у Панны, не ѡной нѣсной между звѣзды поличенной, но у нашей на Земли, а найбарзѣй на семъ мѣстѣ живучой Дѣи Маріи: Збавителя пріймуе^ѣ жена, жена іменемъ Марфа, но самую рѣчу Маріа, не онаа сестра Марфина⟨,⟩ но чрезъ Марфину сестру фѣгурованнаа Маріа⟨.⟩

Если ѡчи наши бласкъ ѡтражалъ ѡт того справедливости Слонца, теперъ тое Слонце злученно ест^ѣ з^ѣ Луною⟨,⟩ смиреніемъ своимъ горячост^ѣ его ѡхоложающейю⟨.⟩ Приступѣмъ смѣле шукаймо Его не во гробѣ з^ѣ Марією, Воста нѣст^ѣ зде⁶⁴, но во чревѣ Маріинѣ, зде по трудахъ своихъ крестныхъ⟨,⟩ тако в^ѣ власномъ покойю⟨,⟩ ѡпочивает^ѣ. Се покой мой во вѣкъ вѣка здѣ вселюся такъ изволихъ и⁶⁵ Албо барзѣй. и тутъ не устает^ѣ ѡт дѣла своего, Сн̃ъ Бж̃ій, Сѡтць мой доселѣ дѣлает^ѣ и азъ дѣлаю. І если нектдысъ самъ вырекль. Мнѣ подобает^ѣ // (44) дѣлати дѣла пославшого ма дондеже дн^ѣ ест^ѣ: То когда *ж* болшій днѣ может^ѣ быти, тако

⁵⁹ На лівому полі зазначено: гл а.

⁶⁰ Парафраз до Лука 1:48.

⁶¹ На лівому полі зазначено: Магд. Ідеться про Марію Магдалину

⁶² Лука 1:38. Відповідає тексту Острозької Біблії.

⁶³ Лука 1:30. Відповідає тексту Острозької Біблії.

⁶⁴ Парафраз до Матвій 28:6; Лука 24:6.

⁶⁵ На лівому полі зазначено: No.

нїшній великї днї, котрого црковъ бжественна⟨,⟩ всю седмицу в' єдинь днї совокупивши⟨,⟩ радостно звивает': Сей днї егоже сотвори Гспдъ возрадуємся и возвеселимся вон'⁶⁶. Сего прето великого дне при востанїи своем начинает' спсєніє наше во чревѣ Дѣи Матере назидати. Днес спсєнію нашему начатокъ и вѣчныя тайны явленіє⁶⁷. І добрый онъ воистинну дѣлател, бо⟨,⟩ изшедши из' гроба на дѣло свое *от* утра, во єдину *от* суботь зѣло рано. бавит'ся на дѣланїи своем до вечера: Егда прїїде кончина лѣту посла Бгъ Сна своего єдинородного раждаемого *от* жены.⁶⁸ Дѣло Его сіє *єст*, абы спсєніє наше было буйнїйшее и плодовитшее *от* єдной части Земля на другую, *от* каменистой землѣ гробной на блгоплодовитшую Землю во чрево Дѣи Матере. Древо живота вѣчного себе самага переносит'. *Ико же* добрый плод *от* древа сего произыдет'⟨,⟩ бо власною кровїю на крстѣ ѡкроп'ленно, в' самый ден' оживленїа своего на живом коренѣ Іесєѡвом Дѣи Бци щепит'ся. В' Новомѣсачїи древа щепити звыкли: Новомѣсачїємъ днї сей слушне могу назвати, бо з' зашедшим *от* ѡчию нашею на крѣтъ Слонцемъ Словом Бжїимъ, и добра⟨,⟩ іако Луна⟨,⟩ Дѣа Матер многими скорбми ѡбетшавши, при свѣтозарномъ Его всходѣ стает' знову на Новомѣсачїи новых дхѡвных радостїй, и новую щепь Сна Бжїа во чрево свое прїїмуєт'.

Пчела то дхѡвнаа Снѣ Бжїй⟨,⟩ *от* ула своего⟨,⟩ з' гробного камене⟨,⟩ вчера из'летѣвши⟨,⟩ в' дн' нїшній блговѣщенїа Бгородична знову в' домъ свой⟨,⟩ во чрево Дѣи Матере⟨,⟩ з' сладкою спсєніа нашего корыстю поворочает'. Такъ ѡ том⁶⁹ Амвросїй стый мовит'.⁷⁰ Годно єст' дѣвство⟨,⟩ абы пчелам было прировнанно⟨,⟩ такъ pracowитое⟨,⟩ чистое и воздержное. Росою насыщает'ся пчела⟨,⟩ совокупленїа не дознавши⟨,⟩ воскъ и медъ складаєт' уст'нами, и *от* сих плодъ производит'. *Що же* может'

⁶⁶ Псалми Давидовї 117:24. Відповідає тексту Острозької Біблії.

⁶⁷ Парафраз із Тропаря на Благовїщення Пресвятої Богородиці.

⁶⁸ На правому полі зазначено: *зач сѣ*. Послання до Галатїв апостола Павла 4:4, зачало 209. Відповідає тексту Острозької Біблії.

⁶⁹ Слова «ѡ том» наведено темнішим чорнилом, але з огляду на складність їх прочитання на лівому полі зазначено: +, а в лівому нижньому куті під текстом дописано: + ѡ том.

⁷⁰ На правому полі зазначено: Книг а: ѡ дѣвствѣ.

быти подобнѣйшого на похвалу бл҃гоплодовитой чистоты⁷¹ // (44 зв.) твоѣй⟨,⟩ Дво Мѣти, котраа росу бл҃гдти бжой ѿт сего цвѣта, азъ есмь цвѣтъ полный и кринъ удолный⁷² устнами и срѣдцемъ собѣраешъ, и ѿт неѣ слово усть ѿтчїихъ, смиреннымъ твоимъ словомъ Се раба Гспднѣ⁷³, во чрево твоѣ прїѣмуешъ и воскъ плоти и крове двической даешъ свѣту ѿт свѣта⟨,⟩ нетлѣнному Слову Бжїю, абы ѿт него свѣча бжѣствомъ и члвчствомъ⟨,⟩ вкупѣ Бгъ и члвкъ⟨,⟩ во роди родовъ горящаа была соофруженна.

А Августинъ блженный чрево двическое до гроба Хрсва, и гробъ Хрѣвъ до чрева двического прировниваетъ.⁷⁴ І слушне бо ѿко гробъ Хрсвъ былъ новоизсѣченъ⟨,⟩ въ немъ же николиже никтоже положенъ бѣ.⁷⁵ Такъ и чрево двическое⟨,⟩ кромѣ единого Снѣ Бжїа⟨,⟩ никому іному не было вомѣстилищемъ. Гробъ Хрсвъ удержалъ тѣло Снѣ Бжїа чрезъ три днѣ безъ істлѣнїа: І чрево двическое чрезъ сїи три днѣ въ зачатїи⟨,⟩ въ рождествѣ и по рождествѣ Снѣ Бжїа пребываетъ нетлѣнно: Гробъ Хрсвъ былъ въ вертоградъ⟨,⟩ полномъ rozmaитыхъ зелїй и цвѣтовъ: І чрево двическое естъ мысленнымъ раемъ и живимъ вертоградомъ, въ котромъ ѿт корене Іессеѡва цвѣтъ Хс̄ происходитъ: Гробъ Хрѣвъ былъ полный ароматного бл҃гоуханїа; І чрево двическое преисполнено естъ бл҃годатныхъ даровъ и ласкъ Дх̄а Прстаго. Гробъ Хрѣвъ, *былъ запечатлѣнный и ѿт всѣхъ странъ былъ окруженный*, і чрево двическое двѣствомъ въ рождествѣ⁷⁶ запечатлѣнно, мѣетъ при себѣ тїаща щитовъ, и всѣ стрѣлы сильныхъ Израїлевыхъ⟨,⟩ на бранъ готовыхъ. І для того же не дивъ, же Снѣ Бжїї⟨,⟩ вставши ѿт гроба⟨,⟩ вступаетъ заразъ до чрева, абы при страданїи своемъ раздранную мысленной цркве, *завѣсу, то естъ*⁷⁷ пречистой дшїѣ ѿт тѣла раздѣленной знову моглъ докупити

⁷¹ У правому нижньому куті аркуша чорним чорнилом позначено: 40, а трохи далі: 6.

⁷² Парафраз на Пісня Пісень 2:1.

⁷³ Лука 1:38.

⁷⁴ На лівому полі зазначено: Aug: de B. virg.

⁷⁵ На лівому полі зазначено: Іоан зачъ вѣ.

⁷⁶ Виправлено з: двѣствомъ и рождествомъ.

⁷⁷ Після слів, дописаних над рядком, дописано: +; на лівому полі перпендикулярно до тексту дописано: + раздѣленную во гробѣ пречистую свою дшю ѿт тѣла, во чревѣ Дѣви Матере знову моглъ, соединити шити, и совокупити.

спити завѣсу. Прето ж⁷⁸ в мѣсто сих словесъ Радуйся противная в тожде собравшаа, радуйся дѣвство и рождество,⁷⁹ такъ к Дѣи Маріи читаймо: Радуйся воплощеніе и воскресеніе сочетавшаа. Радуйся утробо бжественного воплощенія и воскресенія⁸⁰. //

(45) Предложили некгды гадку Самсонъ другом своим: Исповѣждте ми правѣ сію трудностъ<.> Що то ѿт гадущого изыйде гадомое, и ѿт крѣпкого изыйде сладостъ <?> І не могли ему сего гаданія до трех днѣи ѿтповѣсти: Естъ и інаа нѣшних вѣковъ наших гадка. Кто правѣ не уродилъся а уже вискочил <?> І розумѣют тоє ѿ Іоаннѣ стом предитечи, котрый<.> еще не уродившися, за пришествіем к сѣбѣ Дѣи Маріи и Сна Бжїа взыгралъся радощами во чревѣ матернем: А га тепер новую могу предложити гадку, Кто першей умер и воскресъ<.> анѣжели зачал и родилъся, І всѣ можем снадно ѿтповѣсти, іжъ Хс Снѣ Бжїй<.> в днѣ патка плотію на крстѣ умерши, вчера всталъ ѿт гроба, а нѣ знову зачинається. Но и першаа Самсонова гадка можетъ тут слушне стосоватися. Рѣчь такъ ста мѣла: Хотячи некгды мужъ крѣпокъ и силенъ Самсонъ понати сѣбѣ єдину ѿт дщерїй филистимских за жену, побужает до таковой дороги родителя и матер свою<.> мовячи. Жену видѣх⁸¹ в Фамнафѣ ѿт дщерїй филистимл, и нѣ поймѣте ю мнѣ в жену ибо та ми угодна естъ пред ѿчима моима.⁸² Запускається в дорогу родител и matka з сыном своим Самсоном, зближаются до мѣста филистимского Фамнафи, аж Самсонъ<.> іако в лѣтах молодшїй, и в силах черствѣйшїй, ѿоставивши родители за собою<.> виправиться скорѣй пред ними в дорогу и трафит на лва

⁷⁸ Над закресленим текстом дописано: А так,

⁷⁹ На лівому полі зазначено: Ікос а.

⁸⁰ Три фрагменти, які тут починаються словом «радуяся» – це парафраз ікосів з Акафісту Благовіщенню Пресвятої Богородиці. Вказане посилання «ікос 1» не відповідає дійсності, в тексті Акафіста це ікос 8.

⁸¹ На правому полі зазначено: Судїи Ізр: гл. дї.

⁸² Цитата з Книги Суддів Ізраїльських 14:2–3. Цитату скорочено. Повна цитата з Острозької Біблії така: «жену видѣхъ въ тамнатѣ от дщерїи [филистимль], и нѣ поймѣте [ю мнѣ] въ жену. И рече ему отецъ его и мати его еда нѣсть [дщери от братїя твоеа] и от всѣхъ людїи моихъ же ны, яко ты (хощеши) пояти жену от (дщерїи) иноплеменникъ необрѣзанныхъ. И рече Самсонъ къ отцу своему, ту (ми поими) яко [та] ми угодна естъ пред очима моима».

рыкаючого, тоєю жь противко *себѣ*⁸³ дорогою з' гнѣвом ідучого: Що ж мѣль на тот час чинити Самсонъ з' лвом, противъ себѣ идучим, мѣль бы уступити, то левъ, идучи просто дорогою, стрѣтилъ бы родители его, и яко гнѣвливыи и голодный, смертію їхъ поразилъ бы: Схоронаючи прето родителей своих так горкой смертїю, порвалъ крѣпко рукама оного лютого звѣря, вдарилъ ѿ землю, и убивши, трупа ѿподал ѿт дороги ѿткінул, абы родители его *нашедши не видѣли*: Потом, кгда поворочал з' родителми и женою в' домъ свой, з'вернувши з' дороги на оно мѣсто до трупа лвового, увидѣлъ в' устнѣхъ его рои пчоль // (45 зв.) и медъ, и изаль ѿт усть лвових на руку свою мед, и ідаше іадыи, и даст' ѿтцу и матерє своей, и іадаху. І тото была гадка Самсонова⁸⁵: СѸт іадомого изыиде іадомое, и ѿт крѣпкого изыиде сладост'.⁸⁶ Но можем сєй сєнсь лѣтералный дна нѣшнего на іный моралный премѣнити. Самсонъ, крѣпокъ и силєнь муж, прєзначает' намъ крѣпчайшого над всѣхъ снѡвъ члвчских Сна Бжїа, вчера крѣпкіа врата адовы всесилным своим бжѣством побѣдившого, нѣ же самага себе любовію снѡвъ члвчских побѣждаючого, и во мїрь сєй плотию приходячого. Сєй, хотїачи законом члвчства єдною дорогою ѿт Адама Авраама и іних идучою з' матерію своєю и нами, чрез прїатїє ѿлюбєнници своей плоти члвкой в' свѣтѣ сєм ходити: Впрєд возлюбленной матерї своей з' силным лвом, грѣхом первородным, стрѣтитиса не допустил, но всѣми ласками Дѣа Стаго в' зачатїи єи уперєдивши⁸⁷, и до конца лва срококого грѣх первородный в' ней убивши, іаковым способом вчера востанїє свое ѿт гроба, а тепєр зачатїє свое ѿт Дѣа Ста ѿправует'. Дѣло сєє ѿт матерє своей утаил: іако сама ѿ том мовит'. Како сє будє ідѣже мужа не знаю⁸⁸. Трупа оного спросности грѣховной з' дороги ѿткінулъ, учинилъ

⁸³ Слово дописано над рядком над закрєслєним «нему».

⁸⁴ У правому нижньому куті аркуша чорним чорнилом позначено: 41, а трохи далї: 6.

⁸⁵ Весь фрагмент від «Запускається в' дорогу...» і до цього місця – це парафраз на Книги Суддів Ізраїльських 14:8–14.

⁸⁶ Цитата з Книги Суддів Ізраїльських 14:14. В Острозькій Біблії вона звучить так: «от ядушаго (ядомое изыиде) и от крѣпкаго изыиде сладкость».

⁸⁷ Апєляція до концепту Нєпорочного зачаття Богоматєрї.

⁸⁸ Лука 1:34. Відповідає тексту Острозької Біблії.

нам простую ѿ Земли до нбсь дорогу, кровію своєю и водою на крстѣ ѿмыль и ѿчистил, медь зѣ усть виналь, плотѣ и кровь свою пренайдорозжшую<,> прежде ни видому<,> ни іадомую<,> во снѣд⁸⁹ намъ предалъ: І такъ ѿт іадушаго происходит іадомое. Ѹт поадающей и пожирающей вса прежде смерти, происходит іадомое<,> плотѣ Сѣа Бжїа всѣми нами іадомаа, смертнующе же силу поадашаа. І ѿт крѣпкого сладостѣ. Ѹт крѣпкой руки Хрвои<,> побѣдившей смертѣ<,> плотѣ и діавола, сладостѣ живота вѣчного. Аминѣ глїо вамъ<,> Идый мою плот и пїай мою кровь иматѣ животь вѣчный.⁹⁰

Добраа се рѣчь<,> блгчстивый слухачу<,> же Снѣ Бжїй зѣ так великой // (46) горести, горшой и лютѣйшой над лва грѣховной смерти, знаменитую живота вѣчного випровадил сладостѣ. Абы противным способом зѣ доброты злостѣ<,> зѣ здоровья и силы зухвалую смѣлостѣ, зѣ долгого живота грѣховъ множество, зѣ пенкности тѣла похотѣ тѣлесную, зѣ власти и богатствъ гординю, зѣ самаго милосердіа Бжого вѣ грѣхах трвалостѣ, зѣ цвѣтовъ трутизну, зѣ меду горкую желчь, зѣ самой солодокости бозкой смертѣ вѣчную собѣраем. Мѣем вѣ днѣ ннѣшній двоакою знаменитую тайну и воскресеніе и блговѣщеніе<,> албо воплощеніе Сѣа Бжїа, Если прето вчера кто несовершенно всталъ зѣ Сыном Бжїимъ ѿт гроба грѣха и смерти: тепер вѣ денѣ радостного блговѣщеніа<,> албо зачатїа Сѣа Бжїа<,> радостный денѣ спсєніа своего зачати можетѣ<,> Блговѣстуй Земле радост велїю, пойте нбса славу Бжїю⁹¹. Мѣем тепер и двоакою сладостѣ. Ввес естѣ желаніе, вовес сладост<,> сладчайшїй мой Іс<,> ѿт гроба воскресшїй, всегда сладка, всегда блга и возлюбленнаа Его Дѣа Матер<,> сладостѣ<,> ѿт ѿблаковъ нбсных істѣкающую<,> во чрево свое прїимуючаа: Сею двоакою сладостю всакою горестѣ грѣха ѿт дшїи и тѣла прогнавши. Прїйдѣте пиво пїем новое⁹² не ѿт камене неплодна чудодѣемо<,> но нетлѣнїа істочникъ изѣ гроба во чрево Марїино ѿдожденна Хрста, ѿ них же утверждаемса⁹³, поюще іхъ іако Бга и

⁸⁹ Над рядком зазначено: +; на лівому полі дописано: + и питїе.

⁹⁰ Іоан 6:54. Відповідає тексту Острозької Біблїї.

⁹¹ Ірмос на Благовїщення Пресвятої Богородиці, глас 1.

⁹² На правому полі зазначено: Пѣс г: стих а.

⁹³ Парафраз на Канон Пасхи, глас 1, пісня 3, ірмос.

Бѣу во вѣки Аминь⁹⁴.

(46 зв.) Блженный Анзелмъ в^с Книзѣ Чудъ в^с главѣ сѣмнадцатой ѿ єдном пелгримѣ пишет^с, котрый часто за живота своего сее а҃гльское поздравлене<,> Бѣе Дво<,> радуиса<,> ѿбрадованна<,> Гспдъ с^с тобою, до Прстой Дви звыкль был мовити: Сѣй ѿт разбойниковъ забитым и погребенным кгда был в^с дорозѣ, дивнаѧ рѣчь, посух, котрый бывало в^с руках носит<,> на мѣстѣ забуйства его заткненнй в^с дерево виросль, кореніе в^с уста убієнного пустивши, з^с листвієм и вѣтвієм пространным, на котрых листках такъ бы живо написаннй были сіи слова. Радуиса<,> ѿбрадованна<,> Гспдъ с^с тобою. Если же посух сухой<,> ѿт сих словъ а҃гльских к^с Дви Маріи дна нѣшнего принесенных<,> проквитнуль и в^с знаменитое древо виросль: ꙗко же члвкъ грѣшникъ, силою сих же словъ не возрастет^с в^с древо Бгу пріємное, и не процвѣтетъ ласками и блгдтми бжїими.

Bibliography

[Baranovich, Lazar]. *Pis'ma preosvyashchennogo Lazarya Baranovi-cha s primechaniyami. 2-e izdanie*. Chernigov: Tipografiya I'inskogo monastyrya, 1865.

Brogi Berkoff, Giovanna. «Lomiletica di Varlaam Jasyns'kyj fra retorica e teologia. Alcuni esempi inediti.» *Russica romana* 8 (2001): 19–25.

⁹⁴ У правому нижньому куті аркуша чорним чорнилом позначено: 48, а трохи далі: 6.

Dovha, Larysa, Sukhovii, Oksana. «Try dni y try nochi vid toho dnia mynulo» – propovid Varlaama Yasynskoho na Voskresinnia Khrystove.» *Sententiae* 45 (1) (2005) (forthcoming).

Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy, ed. by O. S. Melnychuk and others. Vol. 1–7. Kyiv: Vydavnytstvo «Naukova dumka», 1983–2012.

Haliatovskiy, Ioanykii. *Kliuch rozuminnia*, compls. I. P. Chepiha, V. V. Nimchuk. Kyiv: Vydavnytstvo «Naukova dumka», 1985.

Khyzhniak, Zoia. «Yasynskiy, cherneche imia Varlaam.» In *Kyievo-Mohylianska akademiia v imenakh XVII–XVIII st.: entsyklopedychnye vydannia*, 617–619. Kyiv: VD «KM Akademiia», 2001.

Kohut, Zenon. «Pytannia rosiisko-ukrainskoi yednosty ta ukrainskoi okremishnosity v ukrainskii dumtsi i kulturi rannomodernoho chasu.» In Kohut, Zenon. *Korinnia identychnosti. Studii z rannomodernoi ta modernoi istorii Ukrainy*, 133–166. Kyiv: Krytyka, 2004.

Lebedev, Aleksandr. *Rukopisi cerkovno-arheologicheskago muzeya Imperatorskoj Kievskoj Duhovnoj Akademii*. Vol. 1. Saratov: Elektropografiya «Volga», 1916.

Łuźny, Ryszard. *Pisarze kręgu Akademii Kijowsko-Mohylańskiej a literatura polska. Z dziejów związków kulturalnych polsko-wschodniosłowiańskich w XVII–XVIII wieku*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 1966.

Natoński, Bronisław, SJ. *Humanizm Jezuitski i teologia pozytywno-kontrowersyjna od XVI do XVIII wieku. Nauczanie i pismienictwo*. Kraków, W-wo WAM, 2003.

Peretc, Vladimir. *Issledovaniya i materialy po istorii starinnoj ukrainskoj literatury XVI–XVIII vekov*. Moskva-Leningrad: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR, 1962.

Peretts, Volodymyr. «Materialy do istorii ukrainskoi literaturnoi movy. Zi zbirnyka P. F. Simsona № 2, XVI st.» *Zapysky NTSh* 67/5 (1905): 1–32.

Petrov, Nikolaj. «Novootkrytyj Kievskij propovednik vtoroj poloviny XVII veka.» *Trudy Kievskoj duhovnoj akademii* 5 (1892): 93–126.

Radyvylovskiy Antonii, Barokovi propovidi XVII stolittia, compls. Oksana Nika, Yuliia Oleshko. Kyiv: Vydavnytstvo «Osvita Ukrainy», 2019.

Sukhovii, Oksana. «Frazeolohiia kultovo-relihiinoi sfery (na materiali kazan Varlaama Yasynskoho).» *Aktualni problemy ukrainskoi linhvistyky: teoriia i praktyka: Zbirnyk naukovykh prats* 2 (2001): 71–78.

Sukhovii, Oksana. «Frazeolohiia oratorsko-propovidnytskoi prozy Varlaama Yasynskoho.» Diss... kand. filol. nauk, KNU imeni Tarasa Shevchenka, 2002.

Sukhovii, Oksana. «Hrafiko-orfohrafichni osoblyvosti rukopysnoi zbirky kazan Varlaama Yasynskoho.» *Ucrainica IX: současná ukrajínistika: problémy jazyka, literatury a kultury: sborník příspěvků 1* (2020): 121–125.

Sukhovii, Oksana. «Liudyna yak suspilna istota u frazeolohii propovidnytskoho zhanru (na materialy rukopysnykh kazan kintsia XVII st. Varlama Yasynskoho).» In *Sborník příspěvků 1. Olomoucké symposium ukrajínistů «Ukrajínistika na prahu nového století a tisíciletí: problémy jazyka, literatury a kultury»*, 66–73. Olomouc: Vydala Univerzita Palackého v Olomouci, 2001.

Sukhovii, Oksana. «Osoblyvosti stylistychnoho vykorystannia frazeolohizmiv u zbirnyku kintsia XVII st. Varlaama Yasynskoho.» *Aktualni problemy ukrainskoi linhvistyky: teoriia i praktyka: Zbirnyk naukovykh prats 1* (2000): 101–106.

Sukhovii, Oksana. «Rol mytropolyta Varlaama Yasynskoho v istorii i kulturi Ukrainy.» *Liudyna. Kultura. Dukhovnist 2* (1996): 33–39.

Sukhovii, Oksana. «Rukopysne kazannia Varlaama Yasynskoho pro vidpushchennia hrihiv.» *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnogo universytetu imeni Ivana Ohiiienka: Filolohichni nauky 51* (2020): 122–131.

Sukhovii, Oksana. «Temporalna frazeolohiia u kazanniakh Varlaama Yasynskoho (semantyka i dzherela zhyvlennia).» In *Ukrainska mova i literatura v Kyivskomu universyteti*, 108–113. Kyiv: VTs «Pros-vita», 1999.

Sukhovii, Oksana. «Urochysto-sviatochni kazannia mytropolyta Varlaama Yasynskoho.» In *Chreścijańskie świąta i święci w życiu duchowym Ukraińców na przełomie tysiącleci. Biblioteka Fundacji św. Włodzimierza. 6: 533–553*. Kraków: Szwajpolt Fiol, 2001.

Suhovij, Oksana. «Onim kak komponent frazeologicheskikh edinic v propovedyah 17 veka Varlaama Yasynskogo.» In *Imińnata i frazeologijata. Imena i frazeologija*, 265–270. Skopje, 2018.

Symchych, M. *Philosophia Rationalis u Kyievo-Mohylianskii akademii: komparatyvnyi analiz mohylianskykh kursiv lohiky kintsia XVII – pershoi polovyny XVIII st.* Vinnytsia: O. Vlasiuk, 2009.

Zelinska, Oksana. *Ukrainska barokova propovid: movnyi svit i kulturni vytoky*. Kyiv: Vydavnytstvo «Vydavnychyi dim Dmytra Buraho», 2013.

Abstract

Barlaam Yasynskyi's Sermon «On the Resurrection of Christ and the Annunciation of the Virgin Mary»

The sermons of Barlaam Yasynskyi, the Metropolitan of Kyiv, Galicia, and All Rus, a talented orator and thinker of the 17th century, are still unknown to a wide audience, as they exist in a single manuscript version. In this article, we propose to familiarize ourselves with the first metagraphed and described text of the sermon «On the Resurrection of Christ and the Annunciation of the Virgin Mary», which is interesting in terms of content, presentation, oratory skills, and philosophical views of the author. The sermon contains information that allows us to date the compilation of the collection, since until now the chronology has been determined only approximately. In the article accompanying the publication of the source, the authors suggest that the sermon itself should be dated March 25, 1695. The accompanying article also analyzes the linguistic features of the sermon, in particular, the tendency to record Ukrainian linguistic features in writing, despite the dominant Church Slavonic book tradition, which is clearly expressed in the sermon published here. The authors describe the peculiarities of the transmission of the sounds of live speech, certain grammatical phenomena, and stylistic devices.

Keywords: Barlaam Yasynskyi, early modern Ukrainian culture, Kyiv Mohyla academy, Ukrainian philosophy Old Ukrainian language, sermon, manuscript, graphic and orthographic system.